

EVROPSKÁ INTEGRACE, UNIJNÍ OBČANSTVÍ A ČESKÁ NÁRODNÍ IDENTITA

PAVEL MARŠÁLEK

I.

O současnosti se někdy mluví jako o době postnacionální. Argumentuje se tím, že rozsáhlá migrace lidí narušuje národní homogenitu obyvatelstva a integrační procesy dělají ze všech Evropany. Tento vývoj prý přináší přirozenou destrukci národních celků – národy se stávají pouhou iluzí, něčím, co už ve skutečnosti není, a jen jistá setrvačnost myšlení lidí zabraňuje si to přiznat.¹

Toto zatracování národů je umocňováno některými teoretiky z oblasti sociálních věd prohlašujícími národy nikoli za reálně existující skupiny s identifikovatelnými znaky, ale za výsledek subjektivních představ a přání, nacionalismu nebo jen působení médií. Oproti skutečně jsoucím skupinám, o jejichž bytí se lze přesvědčit (např. rodina), mají být národy všehovšudy fiktivními entitami. Méně radikální myslitelé poukazují na to, že národy nelze definovat. Jako důvod uvádějí, že teorie se nemůže shodnout na tom, co tvoří znaky národa. Pro poslední je připomínání národů a příslušnosti k nim takřka projevem nacionalismu, a tudíž politicky nežádoucí.²

Podle všeho ale národy nejsou mrtvé a ani nějakou fikcí. Můžeme se o tom přesvědčit v minulosti i v dnes. Jejich úlohu v dějinách výstižně vyjádřil významný český historik K. Stloukal:

Sledujeme-li dějiny lidstva od prvních počátků historického života až podnes bez zaujetí, přicházíme k poznání, že se ve všech dobách a na všech místech vyvíjely na podkladě národním, v tom smyslu, že národy byly hlavní hybnou silou dějinného vývoje kulturního i státního. Zejména tvoření kulturní nese od počátku, již od dob pravěkých, ráz národní, i tam, kde zdánlivě jde o kulturní proudy universalistické... Národ, národní idea není ... jedinou kolektivní silou, která v dějinách působila, ale mezi všemi ostatními – ať je to náboženství, stát, souručenství stavovské..., zájmové..., síly sociální nebo hospodářské – osvědčila se jako nejtrvalejší a nevyváznější...³

¹ Srov. VEČEŘA, M. – MACHALOVÁ, T.: *Evropeizace práva v právně teoretickém kontextu*. Brno, 2010, s. 144 an.

² Viz NOVÁK, M. et al.: *Úvod do studia politiky*. Praha, 2011, s. 640 an.

³ STLOUKAL, K.: *Národní idea v dějinách*. Praha, 1936, s. 5 an.

Ideji národní pak Stloukal správně přiznává úlohu tvořivou i potenciál bořit. V současnosti nás o existenci a významu národů přesvědčuje hlavně to, jak se staví do cesty příliš radikálním integračním projektům – zejména pokusům vytvořit z Evropské unie federaci. Ukazuje se, že rozdíly mající kořen v národní identitě jsou podstatnou překážkou takových plánů.

Ve svém příspěvku se chci zamyslet nad tím, jak česká národní identita brání prosazení evropských sjednocovacích snah v extrémní podobě a plánům na zavedení skutečného evropského občanství – tedy toho, které by nebylo jen doplňkem a rozšířením občanství státního, jak je tomu nyní.⁴

II.

Než přistoupím k meritu věci, je třeba ještě stručně analyzovat pojem identity a národní identity. Zajímat mě bude také vztah národní identity k evropskému sjednocování a jeho perspektívám.

V sociálních vědách je pojem identity vymezován jako „*způsob, jímž se jednotlivec nebo skupina jednotlivců definuje, pociťuje svou existenci (svou jedinečnost) a o něžž se opírá, když si uvědomuje sebe sama ve vztahu k jiným*“.⁵ Rozlišuje se tedy identita individuální a skupinová (kolektivní).

Jednotlivec se nejprve vyhraňuje vůči rodině, k níž přirozeně patří, postupně ve vztahu k dalším skupinám, jejichž součástí je, a v závislosti na společenských rolích, které zastává. Skupina se vymezuje vůči okolí v interakcích a konfliktech, do nichž se dostává. Ty prověřují relevanci a trvání zájmů a hodnot, které spojují její členy, jakož i míru identifikace se skupinou a loajalitu vůči ní.

Formování individuální a skupinové identity je dlouhodobější proces, má své sociálně-psychologické aspekty a vykazuje vzájemné souvislosti dané tím, že skupiny jsou tvořeny jednotlivci. Každý jednotlivec je obvykle členem více skupin – primárních a sekundárních, což se odráží v jeho vlastní identitě a může nastolit otázku, jakou orientaci upřednostnit.⁶

Zatímco individuální identita člověka vyděluje ze společnosti, u skupinové identity to platí jen z části. Tato identita je také manifestací společenské sounáležitosti – na bázi společně sdílené historické zkušenosti, kultury, náboženství, jazyka atd. Skupinová identita spojuje členy skupiny a vyděluje skupinu ze společnosti. Jejím projevem jsou společně sdílené názory a postoje prezentované navenek.⁷

Národní identita, kterou se budu zabývat především, je jednou ze skupinových identit. Není ani jedinou ani nejdůležitější skupinovou identitou. Je však nezbytným výrazem národní svébytnosti. Představuje podmínku zformování národa i jeho trvání. Ztráta

⁴ Viz WINTR, J.: *Principy českého ústavního práva*. Plzeň, 2013, s. 206.

⁵ ECHAUDÉMAISON, C. D. a kol.: *Slovník ekonomie a sociálních věd*. Praha, 1995, s. 114.

⁶ Viz SZCZEPAŃSKI, J.: *Základní sociologické pojmy*. Praha, 1966, s. 89 an. Rovněž URBAN, L.: *Sociologie*. Praha, 2006, s. 176 an.

⁷ HEYWOOD, A.: *Politická teorie*. Praha, 2005, s. 52 an.

národní identity znamená zánik národa samotného, eventuálně v národním státě může podlomit existenci takového státu.

Národní identita má své objektivní a subjektivní předpoklady. Utváří se na bázi společného jazyka, etnicity, kultury, historických, teritoriálních a politických (státoprávních) vazeb (objektivní prvky) a národního vědomí jako snahy být samostatným národem (subjektivní prvek). Jedno nemůže být bez druhého. Výskyt objektivně existujících vazeb mezi jednotlivci bez snahy být samostatným národem nestačí, stejně jako pouhé prohlášení se za národ u skupiny jednotlivců, které nic nespojuje.⁸

Od kdy se formuje národní identita, na tom se v okruhu sociálních věd nedaří dosáhnout shody. Pro část vědců jsou národy od věků existujícími celky (primordialisté), druzí kladou jejich počátek na práh moderní doby – do 19. století (modernisté). Tehdy došlo k rozhodujícím demografickým, ekonomickým, sociálním a politickým změnám, které předznamenaly dnešek, a objevil se nacionalismus (jako ideologie a hnutí), který byl katalyzátorem národního uvědomování a urychloval přechod od univerzálních monarchií k národním státům. Zdá se, že pravdu mají ti, kteří považují národ až za moderní fenomén a ve starších dobách shledávají existenci pouhých etnik bez výraznějšího národního vědomí.⁹

Vznik národů, jak je známe dnes, byl na různých místech nesterjné rychlý a byl poznamenán specifickými podmínkami, v nichž se ten který národ nacházel. V západní Evropě se národy formovaly od středověku v rámci národních států. Ve střední a východní Evropě k tomuto procesu docházelo v prostředí univerzálních říší a později. Národní idea zde tyto celky rozkládala. Od té doby se odlišuje dvojí pojetí národa a národní identity. Západní je založeno na příslušnosti člověka ke státu, na identifikaci s ním a s určitými hodnotami (svoboda, rovnost atd.). Východní se vyprofilovalo v opozici ke státu a na etnické bázi. Nepřátelství ke státu ustoupilo, až když vznikly národní státy (ne tak u menšin, které těmto státům připadly).¹⁰

S tím souvisí i dvojí typ nacionalismu, který se objevuje. Podle M. Hrocha byl západní nacionalismus „*liberální a demokratický a zrodil se ve Francii a Anglii*“. Východní nacionalismus „*byl rasistický a reakční*“.

Národní státy, které vznikly na Západě, měly politické hranice zhruba totožné s etnickými, zatímco na Východě byly státní a národní hranice zcela rozdílné. Na západě vznikla sekularizovaná, racionalistická společnost z boje za svobodu, ústavu a občanská práva, zatímco na Východě nacionalismus představoval autoritativní pojetí společnosti. Na Západě byl národ sociální realitou a pospolitostí rovnoprávných občanů, na Východě se představa národa opírala o iracionální koncepci lidu, pracovala s historickou mytologií a představou „národního poslání“, přičemž nacionalismus nebyl zakotven v občanské společnosti, ale vyrůstal z úsilí překonat pocit vlastní méněcennosti.¹¹

I když je tomuto obrazu někdy vyčítána přílišná paušalizace a nepřesnost, je téměř jisté, že v základu platí. Tato dichotomie se odráží v identitě jednotlivých národů na ose

⁸ Viz GELLNER, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993, s. 16 an., 64 an.

⁹ Blíže PETRÁŠ, R.: *Cizinci ve vlastní zemi*. Praha, 2012, s. 61 an.

¹⁰ Tamtéž, s. 21 an., 61 an.

¹¹ NOVÁK, M. et al.: *Úvod...*, s. 641 an.

Západ–Východ a velice poznamenává vztah těchto národů k evropské integraci a jejímu dalšímu utužování. Národy, které měly vždy svůj stát, nepřicházely o něj a vymezují se občansky, se daleko snadněji identifikují s Evropskou unií, koncipovanou i jako federace, a budou se bez větších problémů cítit jako Evropané. Projekt evropského občanství i v radikálnější podobě než dnes u nich nebude vzbuzovat zásadní námitky. Toto pak bude platit tím spíše, čím je v takových zemích silnější segment přistěhovalců. Ti se často neidentifikují se státem, v němž žijí, přejí si jeho oslabení a pragmaticky sázejí na výhody, které nabízí evropská integrace.¹² Naproti tomu národy definované etnicky, pro které je vlastní stát něčím nesamozřejmým, o co v minulosti musely bojovat, aby zajistily své přežití, nebo jimž byl vlastní stát upírán či o něj přicházely, budou mít k integračním projektům a těsnějšímu spojení vždy výhrady. Totéž se bude týkat institutů jako evropské občanství, které mají integraci posílit či pomoci vybudovat to, co objektivně není – evropský lid. Takové národy se budou obávat také ztráty národnostní homogenity obyvatelstva, které s sebou přinese úplná prostupnost hranic v integrované Evropě. Jejich identita spočívající na etnickém principu bude nadále překážkou, s níž budou muset eurooptimisté počítat.¹³

Problémem, který může ztížit pokračování evropského sjednocování, je znovuoživení etnoregionalismu a nacionalismu v některých zemích. Etnoregionalismus podlamuje národní státy (např. ve Španělsku, ve Velké Británii) a to by mohlo spustit reakci těchto států proti jejich dalšímu oslabování a přenosu pravomocí na evropskou úroveň. Nacionalismus reprezentovaný krajní pravíci politického spektra je bojovnou odpovědí na nevýhody a ohrožení spojené s prohlubující se integrací. Může vyústit ve výbuchy nekontrolovatelného násilí nebo také v terorismus. Obojí je samozřejmě nežádoucí.¹⁴

III.

Na řadu přichází česká národní identita a její poměr k postupujícímu evropskému sjednocování. Postihnout identitu našeho národa přitom není vůbec jednoduché. Čerpat lze zejména ze sociologických výzkumů¹⁵ a z úvah myslitelů, kteří se zabývali češtvím a jeho úkoly.¹⁶ Oba tyto zdroje však mají své slabé stránky. Výzkum nemusí být přesný a není rezistentní vůči společenským změnám. Filozofování o podstatě češtví bývá nutně zatíženo subjektivismem autorů. Názory na evropskou integraci a české zapojení do ní jsou pak různé v závislosti na mnoha faktorech. Cokoli řečené nebo napsané na toto téma bývá jinými zpochybňováno.

Některá fakta se ale zdají být nesporná. Drtivá většina Čechů žije v České republice. Těch, co se odstěhovali, není mnoho a dělo se tak zpravidla ve vlnách (např. po r. 1948 a 1968), nikoli jednotlivě. 97 % obyvatel uvádí jako svůj rodný jazyk češtinu a ten také

¹² K tomu BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. Brno, 2003, na více místech.

¹³ Viz HEYWOOD, A.: *Politická teorie...*, s. 94 an.

¹⁴ Přehledně PETRÁŠ, R.: *Cizinci...*, s. 117 an.

¹⁵ Např. MAŘÍKOVÁ, H. – KOSTELECKÝ, T. – LEBEDA, T. – ŠKODOVÁ, M. (eds.): *Jaká je naše společnost?* Praha, 2010.

¹⁶ Z novějších prací viz např. RAK, J.: *Bývali Čechové...* Praha, 1994. BOČEK, J.: *Hry s českou otázkou*. Praha, 1997. HOLÝ, L.: *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha, 2010.

používá. Češi mají silnou vazbu k celému území České republiky a jsou převážně na svůj národ hrdí. Dávají to také příležitostně najevo.¹⁷

Co do počtu jsou Češi malým národem, ale cítí se tak jen z části. Svůj národ nepřeceňují, ani nepovažují za bezvýznamný. Je jim jasné, že nikdy nebudou imperiální silou určující běh světa, že sice velikosti mohou dosáhnout, ta ale nebude spočívat ve výbojích. Vědí rovněž, že jako malý národ na exponovaném místě Evropy, obklopený silnými sousedy, budou vždy spíše objektem než subjektem dějin.¹⁸

Populační a geopolitické faktory a spolu s nimi historická zkušenost přivedly Čechy k realismu, pragmatismu a obezřetnosti. Stát pro ně byl vždy hodnotou, protože pomáhal přežití národa a čas od času o něj přicházeli. Ani zapojení do vyšších nadnárodních celků se nebránili, pokud garantovaly totéž, co vlastní stát, a ještě nějaké další výhody (ekonomické, obranné atd.). Citlivě však obvykle reagovali na fakt, že začlenění do některých z těchto integrací nebylo zcela dobrovolné, že v nich postupem času přicházeli o svůj stát a že docházelo k odnárodnování.¹⁹

V souladu s touto tradicí se Češi postavili k evropskému sjednocování – k projektu evropské integrace. Nikoli však hned po r. 1989. V letech po pádu komunistického režimu zaznívalo všeobecné volání po návratu do Evropy. Toto heslo ztělesňovalo vidinu národní spásy. Věřilo se, že tato orientace pomůže rychle překonat neblahé dědictví komunismu a transformovat společnost.²⁰ Také se připomínalo, že evropanství u nás nikdy nebylo chápáno jako protiklad češství, ale jako jeho doplnění a že tradičně kladená česká otázka je řešitelná jen v evropském kontextu.²¹ Toto obecně sdílené přesvědčení vyústilo ve vstup České republiky do Evropské unie v r. 2004.

Zpočátku mělo naše členství v Evropské unii masovou podporu. Lidé vkládali do této integrace oprávněné naděje. Evropská unie pro ně byla symbolem svobody, demokracie a prosperity a to bylo i v souladu s humanistickými a demokratickými tradicemi českého národa. Postupně se ale cosi změnilo. Zvýšil se tlak na další sjednocování, přibývalo regulací a dostavily se hospodářské problémy v řadě členských zemi. Plán na postátnění Evropské unie na základě Smlouvy o Ústavě pro Evropu a vytvoření evropského lidu – čili na záměnu národní identity za evropskou – narazil na nesouhlas nejen u nás. Ani kompromis v podobě Lisabonské smlouvy neprošel hladce. Diskuse, která

¹⁷ SEIDLOVÁ, A.: Česká národní identita. *Socioweb*, <http://www.socioweb.cz>. Srov. ale PAYNE, J.: Zachraňme českou národní identitu! *Aktuálně.cz – Blogy a názory*, <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/jan-payne.php?itemid=14785> (navštíveno 7. 10. 2013) nebo ČULÍK, J.: Tak jaká je vlastně ta česká identita a je rozumné se jí vymezovat vůči světu? *Britské listy*, 15. 4. 2002, <http://blisty.cz/art/10292.html> (navštíveno 7. 10. 2013).

¹⁸ Viz ŠUBRT, J. – VINOPAL, J. a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha, 2013, s. 98 an., 173 an., 186 an.

¹⁹ MARŠÁLEK, P.: Ústava České republiky a dobré tradice naší státnosti. In: MLSNA, P. et al.: *Ústava ČR – vznik, vývoj a perspektivy*. Praha, 2011, s. 152 an. MARŠÁLEK, P.: Lisabonská smlouva v kontextu vývoje české státnosti. In: GERLOCH, A. – WINTR, J. (eds.): *Lisabonská smlouva a ústavní pořádek ČR*. Plzeň, 2009, s. 185 an.

²⁰ DRULÁK, P.: *Politika nezájmu: Česko a Západ v krizi*. Praha, 2012, s. 251 an.

²¹ KUČERA, Z.: Evropský kontext české otázky. *AUC – Iuridica: Státnost česká a československá – tradice a kontinuita*, 1999, č. 1–2, s. 37 an. Viz též DOLEŽAL, B.: Česká identita mezi národem a Evropou. *Události – politický zápisník Bohumila Doležala*, <http://bohumildolezal.lidovky.cz/cz/cz0002.html> (navštíveno 7. 10. 2013).

na toto téma proběhla mezi politickou reprezentací, odhalila ústup idealismu ve vztahu k Evropské unii a oživení tradičního pragmatismu a opatrnosti.²²

Za tohoto stavu se jeví jako naprosto zásadní otázka: je společná evropská identita reálným cílem, něčím co může nahradit či překrýt národní identitu včetně té naší, nebo se jedná o pouhou utopii?

Domnívám se, že evropská identita je více zbožným přáním než reálně dosažitelným cílem. Bývalý hradní kancléř J. Weigl v jedné své přednášce k tomu trefně poznamenal:

V souvislosti s evropskou integrací se hodně hovoří o evropské identitě, která se hledá v tzv. společných evropských hodnotách – křesťanství, humanismu, židovsko-antických kořenech evropské kultury a jejich společných rysech na celém kontinentě, odkazu osvícenství, postupně dominující demokratické tradici atd. Tyto hodnoty jsou nepochybně ve společnostech jednotlivých členských zemí EU s různou mírou a intenzitou přítomny, avšak málokdy si je jejich občané uvědomují jako hodnoty všem společné. Asi se všichni shodneme na tom, že jejich jednotící síla dosud zdaleka nemůže kompenzovat to, co evropské národy rozděluje. Pojem národa a národní identita je ten hlavní distinktivní příznak, s nímž se dnešní Evropané identifikují a který je rozděluje. Naproti tomu vědomí evropské sounáležitosti a evropská identita jsou odvozené, sekundární a v mnoha případech dosud zárodečné.

Zároveň Weigl dodal, že neexistuje „žádná snadná a rychlá cesta, jak hluboce zakořeněné rozdílné národní cítění překonat a nahradit je jakousi umělou celokontinentální identitou, kterou by občané evropských zemí byli ochotni přijmout za svou“.²³

K tomuto cíli rozhodně nepovede další přenos pravomocí do Bruselu, plány na regionalizaci Evropy ani unijní občanství, i když konstruované jako subsidiární ve vztahu k občanství státnímu, tedy velmi krotce. Naopak s těmito metodami je spojeno nebezpečí nárůstu sporů, odstředivých tendencí a ohrožení celého integračního projektu.

Přímo s českou identitou jsou spojeny některé překážky, které Čechům znesnadňují stát se skutečnými Evropany. Je to stále ještě existující a historickou zkušeností podložená nedůvěra k Německu u části obyvatel. Dále je to ateismus rozhodující většiny Čechů, kterým vybočují ze svého okolí. Tyto faktory nejsou žádnou fikcí, ale potvrzují je výzkumy veřejného mínění.²⁴

Pokus implantovat českému národu evropskou identitu musí – alespoň v nejbližší době – selhat právě proto, že Češi mají identitu českou. Tento fakt už kdysi dávno vyjádřil J. Durych: „*Nejsme přece česky mluvící Středoevropani, či dokonce česky mluvící Evropani. Jsme především Češi...*“²⁵ Stejným způsobem dopadly i jiné podobné pokusy vetknout českému národu identitu německou, rakouskou, slovanskou nebo československou, k nimž docházelo v 19. a 20. století – v prvním případě ve jménu pangermanismu,

²² VEČEŘA, T. – MACHALOVÁ, T.: *Evropeizace práva...*, s. 123 an.

²³ WEIGL, J.: Evropa a národní identita z české perspektivy. *Václav Klaus*, <http://www.klaus.cz/clanky/2648> (navštíveno 7. 10. 2013)

²⁴ Viz MAŘÍKOVÁ, H. – KOSTELECKÝ, T. – LEBEDA, T. – ŠKODOVÁ, M. (eds.): *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe*. Praha, 2010, s. 151 an, 204 an. ŠUBRT, J. – VINOPAL, J. a kol.: *Historické vědomí...*, s. 169 an., 186 an.

²⁵ DURYCH, J.: Češství v Evropě. In: *Úkoly češství*. Praha, 1937, s. 19 an.

v dalších za účelem obrany proti němu.²⁶ Češi v tomto postoji nejsou osamoceni – i další národy to cítí podobně.

V zásadě tedy je možné se integrovat a přijmout ideály evropského sjednocování, ale nemělo by k tomu docházet na úkor toho, co je nám vlastní a přirozené – národní identita. Evropská unie by měla ctít národní identitu, nepotlačovat ji a také zajistit skutečnou rovnoprávnost národů a států v ní sdružených. Nemělo by se stávat, že větší či ekonomicky silnější státy potlačí všechny ostatní, že se ustaví systém nerovnosti a hegemonismu, ani to, že ve jménu neustálého běhu integrace vpřed budou válcování či ostrakizování nesouhlasící. Jen to může zajistit, že Evropská unie přežije a že ji nepotká osud nadnárodních říší.

IV.

Evropská integrace a národní idea představují vznešené ideály, které nicméně nejsou bez slabých stránek. První z nich dnes reprezentuje pokrok a druhý tradici. Bývaly ale i časy, kdy tomu bylo naopak (např. za napoleonských výbojů a počátků nacionalismu evropských národů odmítajících cizí nadvládu).²⁷

Obojí může přinést dobro i zlo. U národní ideje je to více patrné v důsledku větších historických zkušeností, které máme. Národní idea přetavená v nacionalismus se v minulosti stavěla proti feudální autokracii a útlaku, reprezentovala liberalizační a zrovnoprávňovací trendy. Zasloužila se o prosazení demokracie a národních států. Vedle toho se nacionalismus osvědčil jako destruktivní síla, která vyústila v šovinismus, nenávisť a množství konfliktů, z nichž nejtragičtější byla druhá světová válka. Nacionalismus měl často blízko k totalitarismu a k národnostní diskriminaci.²⁸

Evropská unie sice funguje několik desetiletí, ale její charakter a cíle se mění: hospodářská integrace byla postupně doplněna o další dimenze. My sami s ní máme jen několikiletou zkušenost. A to vše komplikuje hodnocení. Přesto i zde jsou klady a zápory víceméně zřejmé. Na jedné straně zajištění míru, stability, prosperity a řešení globálních problémů a na straně druhé hrozba její přeměny v superstát s nadvládou byrokracie, která nadměrnou regulací potlačí svobodu všech.²⁹

Mám za to, že aby se zabránilo negativním dopadům obou výše uvedených fenoménů, bude třeba mezi nimi nastolit odpovídající rovnováhu. Smysl dává budovat Evropskou unii jako organizaci respektující národní státnost, vzdát se iluze o ustavení superstátu a evropského lidu, který by sanoval demokratický deficit postihující evropské instituce. Demokracie stejně může dobře fungovat jen na úrovni národních států, nikoli v rámci tak velkého uskupení, jakým je Evropská unie.³⁰ Na straně národních států pak

²⁶ Podrobně KREJČÍ, O.: *Český národní zájem a geopolitika*. Praha, 1993, s. 47 an.

²⁷ HEYWOOD, A.: *Politická teorie...*, s. 100 an.

²⁸ Viz PŘIBÁŇ, J.: *Právní symbolismus*. Praha, 2007, s. 179 an.

²⁹ VEČEŘA, T. – MACHALOVÁ, T.: *Evropeizace práva...*, s. 123 an.

³⁰ Srov. ONDŘEJKOVÁ, J.: Demokracie podle Lisabonské smlouvy. In: GERLOCH, A. – WINTR, J. (eds.): *Lisabonská smlouva...*, s. 155 an.

tento obrat vyžaduje utlumit egoismus a zohledňovat kromě zájmů národních i zájmy obecné reprezentované unií.

Zdá se, že ve směru tohoto hledání rozumné míry integrace se vydala Evropská unie odmítnutím projektu evropské ústavy. Schválení Lisabonské smlouvy, v podstatných ustanoveních na evropskou ústavu navazující a obětující jen symboly společné státnosti,³¹ však ukázalo, že nerealistické sjednocovací iluze stále přetrvávají. Svědčí o tom mnohá ustanovení tohoto dokumentu. Upozornil na ně bývalý prezident V. Klaus: (1) koncept sdílených pravomocí podle čl. 4 konsolidovaného znění Smlouvy o fungování Evropské unie; (2) přijímání opatření nad rámec unijních kompetencí, „je-li to nezbytné k dosažení některého z cílů stanovených Smlouvami“ podle čl. 352 odst. 1 konsolidovaného znění Smlouvy o fungování Evropské unie (tzv. doložka flexibility); (3) zjednodušený postup pro přijímání změn primárního práva podle čl. 48 Smlouvy o Evropské unii, tzv. passerella, umožňující změnit zakládající smlouvy o Evropské unii a tím, bezprostředně, i náš právní řád pouze rozhodnutím Rady Evropské unie; (4) doktrína implicitních vnějších pravomocí, dovolující Evropské unii sjednávat mezinárodní smlouvy nad rámec jejích kompetencí, je-li to nezbytné k dosažení cílů stanovených smlouvami v rámci politik Evropské unie (čl. 216 konsolidovaného znění Smlouvy o fungování Evropské unie). Zároveň Klaus zkritizoval i styl této smlouvy. Nelíbilo se mu, že omezení státní suverenity je nastoleno nikoli přímo, ale jakoby skrytě a implicitně.³² S jeho kritikou nelze než souhlasit. I když tento dokument obsahuje také ustanovení působící potenciálně dezintegračně (jako možnost zpětného přenosu sdílených pravomocí na členské státy podle čl. 2 odst. 2 Smlouvy o fungování Evropské unie či možnost vystoupení z Evropské unie podle čl. 50 Smlouvy o Evropské unii), na jeho charakteru to nic nemění. Práva, která z těchto ustanovení vyplývají, jsou obtížně realizovatelná (zvláště, pokud jde o vystoupení z unie) a jen těžko by umožnila zvrátit stav, který se mezitím stal skutečností: destrukce vlastní státnosti, zvýšená ekonomická závislost na okolí apod.

Lisabonská smlouva oklikou dosáhla většiny toho, co měl zajistit projekt evropské ústavy. Otevřela dveře dalšímu utužení evropské integrace, tím ale zároveň učinila krok k možné krizi sjednocování a eventuální dezintegraci. Vývoj nastolený Lisabonskou smlouvou není pozitivní a může vyústit v krizovou situaci. Je však možná nutný pro to, aby se Evropská unie vrátila k nalezení rozumné míry sjednocování, jak byla popsána shora. I nepatrný návrat zpět může být velkým krokem vpřed. Ostatně samotný vývoj evropského sjednocování, který se neodehrával vždy na pomyslné přímce, nás o tom jednoznačně přesvědčuje.³³

Ačkoli je toto poznání nesporné, v poslední době jsme opět svědky dalšího nerealistického postupu evropské integrace. Jedná se o zavádění opatření souvisejících s „new economic governance“, která mají čelit finanční krizi, s níž se potýká nejedna členská země unie. Tato opatření se částečně opírají o ustanovení o vnitřním trhu a hospodářské a měnové unii, částečně jsou přijímána mimo rámec práva Evropské unie. Zahrnují

³¹ WINTR, J.: *Principy...*, s. 198 an.

³² KLAUS, V.: *Prezident republiky k Lisabonské smlouvě*. Banská Bystrica: Euromedia, 2009, s. 19.

³³ Viz ONDŘEJKOVÁ, J.: *Princip přednosti evropského práva v teorii a soudní praxi*. Praha, 2012, I. kapitola.

celou škálu kroků reglementujících rozpočtové hospodaření, fungování bankovního sektoru a hospodářskou politiku.³⁴ Očekává se od nich, že s pomocí dalšího upevnění integrace zachrání výsledek přehnané integrace: společnou měnu v eurozóně tvořené zeměmi s nestejnou hospodářskou úrovní a výkonností ekonomiky. Již nyní mají tyto recepty své kritiky, kteří nevěří, že dosáhnou plánovaného cíle a nakonec ještě ohrozí celý integrační proces.³⁵ Jak se tato opatření osvědčí, ale s jistotou ukáže až budoucnost. Zatím je jisté jen to, že dále omezí již tak přiškrcenou státní suverenitu, a to mnohem více než samotná Lisabonská smlouva.

ZÁVĚR

Národní identita je pro evropskou integraci hranicí, kterou by měla respektovat. Není nepřitelem, proti kterému by se mělo bojovat ve jménu vytvoření evropského superstátu, evropského lidu a skutečného evropského občanství. Národy jako přirozené kolektivy, organická společenství jsou podkladem dosud fungujících národních států. S nimi se bude muset Evropská unie smířit a najít modus vivendi, má-li přežít. To také umožní lidem se s Evropskou unií lépe identifikovat. Pak i nesouhlasící či pochybující přijmou, že národní stát už není nejvyšší formou politické organizace. Bude se moci formovat evropská identita. To, co bylo řečeno, platí i pro Čechy, s jejich pragmatismem a smyslem pro realitu, pro něž je vlastní státnost hodnotou a integrace může být perspektivou.

EUROPEAN INTEGRATION, UNION CITIZENSHIP AND CZECH NATIONAL IDENTITY

Summary

The author of the article explores the relation between European integration, Union citizenship and Czech national identity. He believes that national identity is for European integration a boundary which it should respect. It is not an enemy to be fought against in order to create a European super-state, a European people and a real European citizenship. Nations as natural collectives, as organic communities, are the bedrock of the hitherto functioning national states. The European Union will have to come to terms with them and find a modus vivendi, if it is to survive. This will enable people to identify more readily with the European Union. Then even those who disagree or doubt will concede that the national state is no longer the highest form of political organization. It will be possible to form a European identity. This applies equally to the Czechs, with their pragmatism and sense of reality, for which own statehood is a value and integration may be a perspective.

Key words: European integration, Union citizenship, Czech national identity

Klíčová slova: evropská integrace, unijní občanství, česká národní identita

³⁴ Připomeňme zejména Evropský nástroj finanční stability, Evropský stabilizační mechanismus, dále Smlouvu o rozpočtové odpovědnosti z března 2012 či jednání o bankovní unii.

³⁵ Srov. Fiskální pakt. *AUC – Iuridica*, 2012, č. 1.